

॥प्रथमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥

सावित्राणि जुहोति प्रसूत्यै चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुर्प्पादः पशवः पशुनेवावरुन्धे चतस्रो दिशो दिक्षेवै प्रति तिष्ठति छन्दाऽसि देवेभ्योऽपाक्रामन्न वौऽभागानि हृव्यं वक्ष्याम् इति तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन् पुरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषद्वाराय यच्चतुर्गृहीतं जुहोति छन्दाऽस्येव तत्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यौ हृव्यं वक्षन्ति यं कामयेत् (१)

पार्षीयान्ध्यादित्यैकैकं तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमपि गृह्णाति पार्षीयान्धवति यं कामयेत् वसीयान्ध्यादिति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति वसीयान्धवत्यथौ यज्ञस्यैवैषाभिक्रान्तिरेति वा एष यज्ञमुखादच्छा योऽग्रेदेवताया एत्युष्टावेतानि सावित्राणि भवन्त्युष्टाक्षरा गायत्री गायत्रो- (२)

अग्निस्तेनैव यज्ञमुखादच्छा अग्रेदेवतायै नैत्यष्टौ सावित्राणि भवन्त्याहुतिर्नवमी त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयति यदि कामयेत् छन्दाऽसि यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यचमन्तमां कुर्याच्छन्दाऽस्येव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत् यज्ञमानं यज्ञयशसेनार्पयेयमिति यज्ञरन्तमं कुर्याद्यज्ञमानमेव यज्ञयशसेनार्पयत्यृचा स्तोमऽसमर्धयेत्या- (३)

ह समृद्धै चतुर्भिरभिमा दत्ते चत्वारि छन्दाऽसि छन्दोभिरेव देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहु प्रसूत्या अग्रेदेवेभ्यो निलायत् स वेणु प्राविश्यस्य एतामूतिमनु समचरुद्वेषोः सुषिरऽ सुषिराऽभिर्भवति सयोनित्वाय स यत्रयत्रावसुतत्कृष्णमभवत्कल्पाषी भवति रूपसमृद्धा उभयतःक्षण्ठर्भवतीतश्चामुतश्चार्कस्यावरुद्धै व्याममात्री भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्य वीर्यसमिताऽपरिमिता भवत्यपरिमितस्यावरुद्धै यो वनस्पतीनां फलग्रहिः स एषां वीर्यावान्फलग्रहिर्वेणुर्वेणुवी भवति वीर्यस्यावरुद्धै॥ (४)

कामयेत् गायत्रोऽप्येति च सुसविश्वतिश्च। ४॥

[१]

व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य यदयजुष्कैण क्रियते इमामगृणन्नत्रशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमा दत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समृद्धै प्रतीत वाजिन्ना द्रवेत्यश्वमभि दधाति रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे युज्ञाथाऽ रासंभं युवमिति गर्दभमसंत्येव गर्दभं प्रतिष्ठापयति तस्मादश्वाद्वद्भो- इसंतर्गे योगेयोगे तुवस्तरुमित्याहु (५)

योगेयोग एवैन् युक्ते वाजेवाजे हवामह इत्याहात्रं वै वाजोऽन्नमेवावं रुन्धे सखायं
इन्द्रमूतय इत्याहेन्द्रियमेवावं रुन्धेऽग्निर्देवेभ्यो निलायत तं प्रजापतिरन्विन्दत्प्राजापत्यो-
ऽशोऽशेन् सम्भरत्यनुवित्त्यै पापवस्युसं वा एतलिंयते यच्छ्रेयंसा च पार्षीयसा च समानं
कर्म कुर्वन्ति पार्षीयान् (६)

ह्यशाद्वर्द्धभोऽश्वं पूर्वं नयन्ति पापवस्युसस्य व्यावृत्त्यै तस्माच्छ्रेयाऽसं पार्षीयान्यश्चा-
दन्वेति बुवै भवतो भ्रातृव्यो भवतीव खलु वा एष योऽग्निं चिनुते वृज्यश्चः प्रतूर्वन्नेह्यव-
क्रामन्नशस्तीरित्याह वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यमवं क्रामति रुद्रस्य गाणपत्यादित्याह रौद्रा-
वै पुशवो रुद्रादेव (७)

पशून्निर्याच्याऽत्मने कर्म कुरुते पूष्णा सुयुजां सुहेत्याह पूषा वा अध्वनां सन्त्रेता
समष्ट्यै पुरीषायतनो वा एष यदुग्निरङ्गिरसो वा एतमग्रे देवतानां सम्भरन्यूथिव्याः
सधस्थांदग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छ्रेहीत्याह सायंतनमेवैन् देवताभिः सम्भरत्यग्निं
पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छ्रेम् इत्याह येन (८)

सङ्कच्छते वाजमेवास्य वृक्षे प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सम्भृत्य इत्याहुरियं वै प्रजा-
पतिस्तस्यां एतच्छ्रोत्रं यद्वल्मीकोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्विरिष्याम् इति वल्मीकवपामुप-
तिष्ठते साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सम्भरत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वाराम् इत्याह
येन सङ्कच्छते वाजमेवास्य वृक्षेऽन्वग्निरुपसामग्रः (९)

मरव्युदित्याहानुरव्यात्या आगत्य वृज्यावेन आक्रम्य वाजिन्यूथिवीमित्याहेच्छ्रेत्यैवैन्
पूर्वया विन्दत्युत्तरया द्वाभ्यामा क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यां तस्मादनुरूपाः
पशवः प्रजायन्ते द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्याहेभ्यो वा एतं लोकेभ्यः प्रजा-
पतिः समैरयद्वृपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचेष्टे वज्री वा एष यदश्वो दुद्धिरन्यतोदद्यो
भूयालाम्भिरुभयादद्यो यं द्विष्यात्तमंधस्पुदं ध्यायेद्वज्रेणैवैन श्वरुणुते॥ (१०)

आह पार्षीयात्रुद्रादेव येनाग्रं वज्री वै सुसदेश च॥६॥

[२]

उत्क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामुल्कमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यां तस्मादनुरूपाः पशवः
प्रजायन्तेऽप उपं सृजति यत्र वा आपं उपगच्छन्ति तदोषंध्यः प्रति तिष्ठन्त्योषधीः
प्रतितिष्ठन्तीः पशवोऽनु प्रति तिष्ठन्ति पशून् यज्ञो यज्ञं यज्ञमानो यज्ञमानं प्रजास्तस्मादप
उपं सृजति प्रतिष्ठित्यै यदंध्युर्युरनुग्रावाहुतिं जुहुयादन्योऽध्युर्युः (११)

स्याद्रक्षाऽसि यज्ञः हन्त्युरहिरण्यमूपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नास्यौऽध्वर्युर्भवति न यज्ञः रक्षाऽसि ग्रन्ति जिघर्म्मिग्निं मनसा घृतेनेत्याहु मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति प्रतिक्ष्यन्तं भुवनानि विश्वेत्याहु सर्वः ह्यैष प्रत्येष्टि पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तुमित्याहाल्प्ये ह्यैष जातो महान् (१२)

भवति व्यचिष्ठमन्त्रः रभसं विदानमित्याहान्मेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदाऽऽ त्वा जिघर्म्मिव चंसा घृतेनेत्याहु तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति तद्वाचा वदत्यरक्षसेत्याहु रक्षसामपंहत्यै मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो अग्निरित्याहापचितिमेवास्मिन्दधात्यपचितिमान्वति य एवं (१३)

वेद मनसा त्वै तामासुमरहति यामध्वर्युरनुग्रावाहुति जुहोति मनस्वतीभ्यां जुहोत्याहुत्योरास्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाऽसि जिघाः सन्त्येतरहि खलु वा एतद्यज्ञमुखं यरह्यनुदाहुतिरशब्दुते परिं लिखति रक्षसामपंहत्यै तिसृभिः परिं लिखति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्माद्रक्षाः स्यपं हन्ति (१४)

गायत्रिया परिं लिखति तेजो वै गायत्री तेजसेवैनं परिं गृह्णाति त्रिष्टुभा परिं लिखतीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिंन्द्रियेणैवैनं परिं गृह्णात्यनुष्टुभा परिं लिखत्यनुष्टुप्सर्वाणि छन्दाऽसि परिभूः पर्यास्ये मध्यतोऽनुष्टुभा वाग्वा अनुष्टुप्सम्मध्यतो वाचा वंदामो गायत्रिया प्रथमया परिं लिखत्यथाऽनुष्टुभाऽथ त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री यज्ञोऽनुष्टुगिंन्द्रियं त्रिष्टुसेजसा चैवेन्द्रियेण चौभूयतो यज्ञं परिं गृह्णाति॥ (१५)

अन्यौऽध्वर्युर्महान्वति त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री त्रयोदश च॥५॥

[३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इति खनति प्रसूत्या अथो धूममेवैतेन जनयति ज्योतिष्मन्तं त्वाऽग्ने सुप्रतीकुमित्याहु ज्योतिरेवैतेन जनयति सोऽग्निर्जातः प्रजाः शुचाऽर्पयत्तं देवा अर्धर्चेनाशमयञ्चुवं प्रजाम्योऽहि सन्तमित्याहु प्रजाम्य एवैन शमयति द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्या अपां पृष्ठमसीति पुष्करपर्णमा- (१६)

हरत्यपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णः रुपेणैवैनदा हरति पुष्करपर्णेन सम्भरति योनिर्वा अग्ने अपुष्करपर्णः सयोनिमेवाग्निः सम्भरति कृष्णाजिनेन सम्भरति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञः सम्भरति यद्वाम्याणां पशुनां चर्मणा सम्भरेद्वाम्यान्पशुञ्चुचा-

अर्पयेत्कृष्णाजिनेन सम्भरत्यारण्यानेव पुशूज्- (१७)

छुचा अर्पयति तस्माथ्सुमावत्पशूनां प्रजायं मानानामारण्याः पशवः कर्नीयाऽसः शुचा ह्यता लोमतः सम्भरत्यतो ह्यस्य मेध्ये कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च सङ्गं स्तुष्टातीयं वै कृष्णाजिनमसो पुष्करपर्णमाभ्यामेवेनमुभयतः परिं गृह्णात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत तमथर्वान्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्ने इत्याः- (१८)

ह य एवैनंमन्वपश्यतेनैवैनः सम्भरति त्वामंग्गे पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णे ह्येनमुपश्रितमविन्दत्तमुं त्वा दध्यङ्गपिरित्याह दध्यङ्गा आथर्वनस्तेजुस्व्यासीतेज एवास्मिन्दधाति तमुं त्वा पाथ्यो वृषेत्याह पूर्वमेवोदितमुत्तरेणाभि गृणाति (१९)

चतुर्मुभिः सम्भरति चत्वारि छन्दाऽसि छन्दोभिरेव गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्तुद्वृग्भी राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यो यं कामयेत् वसीयाश्यादित्युभर्येभिस्तस्य सम्भरेतेजश्वैवास्मां इन्द्रियं च समीर्ची दधात्यष्टाभिः सम्भरत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावनेवाग्निस्तः सम्भरति सीदं होतरित्याह देवतां एवास्मै सः सांदयति नि होतेति मनुष्यान्तसः सीदस्वेति वया ऽसि जनिष्वा हि जेन्यो अग्ने अहामित्याह देवमनुष्यानेवास्मै सः संत्रान्न जनयति॥ (२०)

एव पशूनिति गृणाति होतुरिति समविश्वतिश्च॥ ५॥ [४]

कृरमिव वा अस्या एतत्करोति यत्खनत्युप उपं सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्यै शुचं शमयति सं तै वायुर्मातरिश्वां दधात्वित्याह प्राणो वै वायुः प्राणेनैवास्यै प्राणः सं दधाति सं तै वायुरित्याह तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते तस्मै च देवि वषडस्तु (२१)

तुभ्युमित्याह पङ्गा ऋतवं ऋतुष्वेव वृष्टे दधाति तस्माथ्सर्वानृतून वर्णस्ति यद्वषद्वकुर्याद्यातयोमाऽस्य वषद्वारः स्याद्यन्न वषद्वकुर्याद्रक्षाऽसि यज्ञः हन्त्युर्विडित्याह परोक्षमेव वषड्करोति नास्य यातयोमा वषद्वारो भवति न यज्ञः रक्षाऽसि ग्रन्ति सुजातो ज्योतिंषा सुहेत्यनुष्टुभोपं नह्यत्यनुष्टुफ- (२२)

सर्वाणि छन्दाऽसि छन्दाऽसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनः प्रिययैवैन तुनुवा परिं दधाति वेदुको वासो भवति य एवं वेदं वारुणो वा अग्निरुपं नद्व उदुं तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्वं ऊषुणं ऊतयु इति सावित्रीभ्यामुक्तिष्ठति सवित्रप्रसूत एवास्योर्ध्वं वरुणमेनिमुथसुजति

द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै स जातो गर्भो असि (२३)

रोदस्योरित्याहैमे वै रोदसी तयोरेष गर्भो यदुग्निस्तस्मादेवमाहाश्च चारुविभृत् ओषधीष्वित्याह यदा ह्यैतं विभरन्त्यथ चारुतरो भवति प्र मातृभ्यो अधि कनिकदद्धा इत्याहौषधयो वा अस्य मातृस्ताभ्य एवैन् प्र च्यावयति स्थिरो भव वीड्बङ् इति गर्दुभ आ सांदयति (२४)

सं नह्यत्यैवैनमेतया स्थेष्टे गर्दुभेन् सम्भरति तस्माद्दर्दुभः पशुनां भारभारितमो गर्दुभेन् सम्भरति तस्माद्दर्दुभोऽप्यनालेशोऽत्यन्यान्पशुन्मेद्यत्यन्नङ् ह्येनेनार्कः सम्भरन्ति गर्दुभेन् सम्भरति तस्माद्दर्दुभो द्विरेताः सन्कनिष्ठं पशुनां प्र जायते ऽग्निर्हस्य योनि निर्दहति प्रजासु वा एष एतरह्यारुदः (२५)

स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य इत्याह प्रजाभ्य एवैन शमयति मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर इत्याह मानव्यो हि प्रजा मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो माऽन्तरिक्षं मा वनस्पतीनित्याहैभ्य एवैन लोकेभ्यः शमयति प्रैतु वाजी कनिकदित्याह वाजी ह्यैष नानद्वासंभुः पल्लेत्यां- (२६)

ह रासंभ इति ह्यैतमृषयोऽवदन्भरन्नुग्निं पुरीष्वमित्याहाग्निः ह्यैष भरति मा पाद्यायुषः पुरेत्याहाऽयुरेवास्मिन्दधाति तस्माद्दर्दुभः सर्वमायुरेति तस्माद्दर्दुभे पुराऽयुषः प्रमोते बिभ्यति वृषाऽग्निं वृषणं भरन्तित्याह वृषा ह्यैष वृषाऽग्निरुपां गर्भः (२७)

समुद्रियुमित्याहापाङ् ह्यैष गर्भो यदुग्निरश्च आ याहि वीतय इति वा इमौ लोकौ व्यैतामग्न् आ याहि वीतय इति यदाहानयौर्लोकयोर्वीत्ये प्रच्युतो वा एष अयतनादगतः प्रतिष्ठाः स एतरह्यधर्यु च यजमानं च ध्यायत्यृतः सत्यमित्याहेयं वा क्रृतमसौ (२८)

सत्यमनयोरेवैन प्रतिष्ठापयति नार्तिमार्च्छत्यधर्युर्न यजमानो वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यदुग्निरुपनद्व ओषधयः प्रति गृहीताग्निमेतमित्याह शान्त्ये व्यस्यन्विश्वा अमतीरातीरित्याह रक्षसामपंहत्यै निषीदन्नो अप दर्मतिः हनुदित्याह प्रतिष्ठित्या ओषधयः प्रति मोदध्व- (२९)

मेनुमित्याहौषधयो वा अग्नेर्भाग्नेयं ताभिरेवैन समर्धयति पुष्पावतीः सुपिप्ला इत्याह तस्मादोषधयः फलं गृहन्त्ययं वो गर्भ क्रत्वियः प्रलः सुधस्थमासंदित्याह याभ्य

एवैन् प्रच्यावयंति तास्वेवैन् प्रतिष्ठापयति द्वाभ्यामुपावंहरति प्रतिष्ठित्यै॥ (३०)

अस्त्वनुष्टुव्मि सादयत्वाग्नङ्कः पत्वेति गर्भमुसौ मोदध्वं द्विचत्वारिःशत्रा॥१०॥

[५]

वारुणो वा अग्निरूपनद्वो वि पाजसेति वि स्त्रेसयति सवितुप्रसूत एवास्य विषुचीं वरुणमेनिं वि सृजत्यप उपे सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचं शमयति तिसृभिरुपं सृजति त्रिवृद्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं शमयति मित्रः सुंसृज्य पृथिवीमित्याह मित्रो वै शिवो देवानां तेनैवै- (३१)

नृं सं सृजति शान्त्यै यद्वाम्याणां पात्राणां कृपालैः सं सृजेद्वाम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेदर्मकपालैः सं सृजत्येतानि वा अनुपजीवनीयानि तान्येव शुचाऽर्पयति शर्कराभिः सं सृजति धृत्या अथो शन्त्वायांजलोमैः सं सृजत्येषा वा अग्नेः प्रिया तुर्नूर्यदजा प्रिययैवैनं तुनुवा सं सृजत्यथो तेजसा कृष्णाजिनस्य लोमभिः सं (३२)

सृजति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं सं सृजति रुद्राः सम्भृत्य पृथिवीमित्याहैता वा एतं देवता अग्ने सम्भरन्ताभिरेवैनं सम्भरति मखस्य शिरोऽसीत्याह यज्ञो वै मखस्तस्यैतच्छिरो यदुखा तस्मादेवमाह यज्ञस्य पुदे स्थ इत्याह यज्ञस्य हैते (३३)

पुदे अथो प्रतिष्ठित्ये प्रान्याभिर्यच्छत्यन्वैर्मत्रयते मिथुनत्वाय त्र्युद्धिं करोति त्रय इमे लोका एषां लोकानामास्ये छन्दोभिः करोति वीर्यं वै छन्दाऽसि वीर्येनैवान् करोति यज्ञुषा बिलं करोति व्यावृत्या इयर्तीं करोति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितां द्विस्तनां करोति द्यावापृथिव्योर्दोहाय चतुः स्तनां करोति पशूनां दोहायादास्तनां करोति छन्दसां दोहाय नवश्रिमभिरतः कुर्यात् त्रिवृत्मेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातुर्व्याय प्र हरति स्तुत्यै कृत्वाय सा महीमुखाभिति नि दंधाति देवतास्वेवैनां प्रतिष्ठापयति॥ (३४)

तेनैव लोमभिः समेते अभिचरतु एकविःशतिश्च॥१॥

[६]

सप्तमिर्धपयति सप्त वै शीरूपण्याः प्राणाः शिरं एतद्यज्ञस्य यदुखा शीरूपत्रेव यज्ञस्य प्राणान्दधाति तस्माद्सप्तशीरूपन्माणां अश्वशुकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वायादितिस्त्वेत्याहेयं वा अदितिरदित्येवादित्यां खनत्यस्या अक्रूरङ्गाराय न हि स्वः स्वं हिनस्ति देवानां त्वा पक्षीरित्याह देवानां (३५)

वा एुतां पल्लयोऽग्रेऽकुर्वन्ताभिरेवैनां दधाति धिषणास्त्वेत्याह विद्या वै धिषणा विद्याभिरेवैनाम् भीन्द्रे ग्रास्त्वेत्याह छन्दाइसि वै ग्राश्छन्दोभिरेवैनाऽ श्रपयति वरूत्रयस्त्वेत्याह होत्रा वै वरूत्रयो होत्राभिरेवैनां पचति जनंयस्त्वेत्याह देवानां वै पत्नीर्- (३६)

जनंयस्ताभिरेवैनां पचति पङ्गिः पचति पङ्गा क्रृतवं क्रृतुभिरेवैनां पचति द्विः पचन्त्वित्याह तस्माद्विः संवथ्सरस्य सस्यं पच्यते वारुण्युखाभीद्वा मैत्रियोपैति शान्त्यै देवस्त्वा सवितोद्वप्त्वित्याह सवितुप्रसूत एवैनां ब्रह्मणा देवताभिरुद्वप्त्यपेद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृणे- (३७)

त्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भात्युत्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्याह प्रतिष्ठित्या असूर्य पात्रमनाच्छृण्णमा च्छृणति देवत्राकरजक्षीरेणाऽऽ च्छृणति परमं वा एुतत्पयो यदंजक्षीरं परमेणैवैनां पयसाऽऽ च्छृणति यजुषा व्यावृत्त्यै छन्दोभिरा च्छृणति छन्दोभिर्वा एुषा क्रियते छन्दोभिरेव छन्दाऽस्या च्छृणति॥ (३८)

आह देवानां वै पत्नौ पृणे पद्म॥ [७]

एकविंशत्या माषैः पुरुषशीरुषमच्छैत्यमेध्या वै माषा अमेध्यं पुरुषशीरुषममेध्यै-रेवास्यामेध्यं निरवदाय मेध्यं कृत्वा हरत्येकविंशतिर्भवन्त्येकविंश्शो वै पुरुषः पुरुषस्याऽऽस्यै व्यूद्धं वा एुतत्प्राणेरमेध्यं यत्पुरुषशीरुष ऽ संसुधा वितृण्णां वल्मीकवुपां प्रति निदधाति सुस वै शीरुषण्याः प्राणाः प्राणैरेवैनन्तस्मर्धयति मेध्यत्वाय यावन्तो (३९)

वै मृत्युबन्धवस्तेषां यम आधिपत्यं परीयाय यमगाथाभिः परि गायति यमादेवैनद्वङ्गे तिसृभिः परि गायति त्रयं इमे लोका एुम्य एवैनलोकेभ्यो वृक्षे तस्माद्वायते न देयं गाथा हि तद्वङ्गेऽग्निभ्यः पश्नूना लभते कामा वा अग्रयः कामानेवावं रुन्धे यत्पशुन्नालभेतानवरुद्धा अस्य (४०)

पशवः स्युर्यत्पर्यग्निकृतानुध्मृजेद्यज्ञवेशसं कुर्याद्यथसऽस्थापयैद्यातयामानि शीरुषाणि स्युर्यत्पशुन्नालभते तेनैव पशूनवं रुन्धे यत्पर्यग्निकृतानुध्मृजति शीर्षामयातयामत्वाय प्राजापत्येन सऽ स्थापयति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिंरिचानोऽमन्यत स एुता आप्रीरपश्युत्ताभिर्वै स मुखुत (४१)

आत्मानमार्पीणीत यदेता आप्रियो भवन्ति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत आप्रीणात्यपरिमितछन्दसो भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यां ऊनातिरिक्ता मिथुनाः प्रजात्यै लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापते: पशवो लोमशः पशुनेवावं रुन्धे सर्वाणि वा एता रुपाणि सर्वाणि रुपाण्यग्नौ चित्यै क्रियन्ते तस्मादेता अग्रेशित्यस्य (४२)

भवन्त्येकविश्शतिः सामिधेनीरन्वाहु रुग्वा एकविश्शो रुचमेव गच्छत्यथौ प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्यैकविश्शशश्तर्तुर्विश्शतिमन्वाहु चतुर्विश्शतिरर्धमासाः संवध्सुरः संवध्स्मरोऽग्निर्वैश्वानुरः साक्षादेव वैश्वानुरमवं रुन्धे पराचीरन्वाहु पराङ्गिव हि सुवर्गोलोकः समास्त्वाऽग्ने क्रृतवो वर्धयन्तिवत्याहु समाभिरेवाणिं वर्धय- (४३)

त्यूतुभिः संवध्सुरं विश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्या इत्याहु तस्मादुग्निः सर्वदिशोऽनु वि भाति प्रत्यौहतामधिनां मृत्युमस्मादित्याहु मृत्युमेवास्मादपे नुदत्यद्युयं तमसस्परीत्याहु पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवास्मादपे हुन्त्यग्नम् ज्योतिरुत्तममित्याहासौ वा आदित्यो ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव सायुज्यं गच्छति न संवध्सुरस्तिष्ठति नास्य श्रीस्तिष्ठति यस्यैताः क्रियन्ते ज्योतिष्मतीमुत्तमामन्वाहु ज्योतिरेवास्मां उपरिष्टाद्वधाति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥ (४४)

यावनोऽस्य मखुतशित्यस्य वर्धयत्यादित्योऽष्टाविश्शतिश्श॥ ६॥

[६]

षष्ठिर्दीर्घ्यति षड्वा क्रृतवं क्रृतुभिरेवैन दीक्षयति सप्तभिर्दीर्घ्यति सप्तछन्दाः सि छन्दोभिरेवैन दीक्षयति विश्वे देवस्य नेतुरित्यनुष्टभौत्तमयां जुहोति वाग्वा अनुष्टस्मात्प्राणानां वागुत्तमैकस्मादक्षरादनांसं प्रथमं पुदं तस्माद्वाचोऽनासं तन्मनुष्यो उपे जीवन्ति पूर्णयां जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः (४५)

प्रजापतेरास्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्वि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानाः सृष्टै यदुर्चिर्षि प्रवृद्ध्याद्वृत्तमवं रुन्धीत यदङ्गरेषु भविष्यदङ्गरेषु प्र वृणक्ति भविष्यदेवावं रुन्धे भविष्यद्वि भूयो भूताद्वाभ्यां प्र वृणक्ति द्विपाद्यज्मानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणा वा एषा यजुषा सम्पृता यदुखा सा यद्विद्येतार्तिमाच्छ्रुद् (४६)

यज्मानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रैतामुखां तुपेत्याहु ब्रह्म वै मित्रो ब्रह्मत्रेवैनां प्रतिष्ठापयति नार्तिमाच्छ्रुति यज्मानो नास्य यज्ञो हन्यते यदि भिद्येत तैरेव कपालैः स ए सृजेश्वैव

ततः प्रार्थश्चित्तिर्यो गुतश्रीः स्यान्मधित्वा तस्यावं दध्याद्बूतो वा एष स स्वां (४७)

देवतामुपैति यो भूतिकामः स्याद्य उखायै सुभवेथ्स एव तस्य स्यादतो ह्येष सुभवत्येष वै स्वयम्भूर्नाम् भवत्येव यं कामयेत् भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याऽहृत्यावं दध्याश्चाक्षादेवास्मै भ्रातृव्यं जनयत्यम्बूरीषादन्नकामस्यावं दध्यादम्बूरीषे वा अत्र श्रियते सयोन्येवान्- (४८)

मवं रुन्धे मुञ्जानवं दधात्यूर्ग्वे मुञ्जा ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्यग्निर्देवेभ्यो निलायत स कुमुकं प्राविंशत् कुमुकमवं दधाति यदेवास्य तत्र न्यक्तं तदेवावं रुन्ध आज्येन संयौत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम् यदाज्यं प्रियेणैवैन् धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा (४९)

वैकङ्कतीमा दधाति भा एवावं रुन्धे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै सीद त्वं मातुरस्या उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुपं तिष्ठते त्रयं इमे लोका एवेव लोकेष्वाविदं गच्छत्यथौ प्राणानेवाऽत्मन्यते॥ (५०)

प्रुजापतिरऋच्छेष्वामेवान् तेजसा चतुर्भिःशब्दः ६॥ [५]

न ह स्म वै पुराग्निरपरशुवृक्णं दहति तदस्मै प्रयोग एवर्षिरस्वदयद्यद्ग्ने यानि कानि चेति समिधुमा दधात्यपरशुवृक्णमेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एव वेदौदुम्बरीमा दधात्यूर्ग्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधाति प्रुजापतिरग्निमसृजत त ए सृष्ट रक्षांस्य- (५१)

जिधाऽसन्ध्ये एतद्राक्षोग्रमपश्यत्तेन वै स रक्षांस्यपाहत् यद्राक्षोग्रं भवत्यग्नेव तेन जाताद्रक्षांस्यपं हुन्त्याश्वत्थीमा दधात्यश्वत्थो वै वनस्पतीनां सपलसाहो विजित्यै वैकङ्कतीमा दधाति भा एवावं रुन्धे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै संशितं मे ब्रह्मोदेषां बाहू अतिरमित्युत्तमे औदुम्बरी (५२)

वाचयति ब्रह्मणैव क्षत्रं सङ् श्यति क्षत्रेण ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणो राजन्यवानत्यन्यं ब्रह्मणं तस्माद्राजन्यो ब्राह्मणवानत्यन्यं राजन्यं मृत्युर्वा एष यदग्निरमृतः हिरण्यं रुक्मन्तरं प्रति मुश्चतेऽमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्त एकविशतिनिर्बाधो भवत्येकविशतिर्वै देवलोका द्वादश मासाः पञ्चतांस्य इमे लोका असावादित्य - (५३)

एकविश एतावन्तो वै देवलोकास्तेभ्यं एव भ्रातृव्यमन्तरेति निर्बाधेवै देवा

असुरात्रिर्बाधे^१ कुर्वत तत्रिंबाधाना^२ निर्बाधत्वं निर्बाधी भवति भ्रातृव्यानेव निर्बाधे कुरुते सावित्रिया प्रति मुश्चते प्रसौत्यै नक्तोषासेत्युत्तरयाऽहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यच्छते देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदा इत्याह प्राणा वै देवा द्रविणोदा अहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यत्य (५४)

प्रागैर्दधाराऽर्जसीनः प्रति मुश्चते तस्मादासीनाः प्रजाः प्र जायन्ते कृष्णाजिनमुत्तरं तेजो वै हिरण्यं ब्रह्मं कृष्णाजिनं तेजसा चैवैनं ब्रह्मणा चोभयतः परि गृह्णाति पदुद्यामः शिक्यं भवति पद्मा क्रृतवे क्रृतुभिरैवैनमुद्यच्छते यद्वादशोद्यामः संवर्ष्मनेणैव मौञ्जं भवत्यूर्वे मुञ्जां ऊर्जैवैनः समर्घयति सुपुर्णोऽसि गुरुत्मानित्यवैक्षते रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे दिवे गच्छु सुवेः पुतेत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति॥ (५५)

रक्षाऽस्याद्मवरी आदित्य उद्यत्य सञ्चर्तुर्वशतिश्च॥५॥

[१०]

समिद्धो अञ्जन्कदरं मतीनां घृतमग्ने मधुमत्पिन्वमानः। वाजी वहन्वाजिनं जातवेदो देवानां वक्षि प्रियमा सधस्थम्। घृतेनाञ्जन्मप्पथो देवयानान्प्रजानन्वाज्यप्येतु देवान्। अनुं त्वा ससे प्रदिशः सचन्ता ऽ स्वधामस्मै यजमानाय धेहि। ईङ्गश्चासि वन्द्यश्च वाजिनाशुश्रासि मेध्यश्च ससे। अग्निष्ठां (५६)

देवैर्वसुभिः सुजोषाः प्रीतं वहिं वहतु जातवेदाः। स्तीर्णं बरुहिः सुष्टरीमा जुषाणोरु पृथु प्रथमानं पृथिव्याम्। देवेभिर्युक्तमदितिः सुजोषाः स्युनं कृष्णाना सुविते दंधातु। एता उ वः सुभगां विश्वरूपा वि पक्षोभिः श्रयमाणा उदातैः। क्रृष्वाः सुतीः कुवषः शुभ्ममाना द्वारो देवीः सुप्रायुणा भवन्तु। अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती मुखं यज्ञानामुभि संविदाने। उषासा वा (५७)

सुहिरण्ये सुशिल्पे क्रृतस्य योनाविह सादयामि। प्रथमा वा^१ सरथिनां सुवर्णा देवौ पश्यन्तौ भुवनानि विश्वां। अपिप्रयं चोदना वां मिमाना होतांरा ज्योतिः प्रदिशां दिशन्तां। अदित्यर्नो भारती वष्टु यज्ञः सरस्वती सुह रुद्रैर्न आवीत। इडोपहूता वसुभिः सुजोषां यज्ञं नौ देवीरमृतेषु धत्त। त्वष्टा वीरं देवकामं जजान् त्वष्टुर्वा जायत अशुरश्वः। (५८)

त्वष्टेदं विश्वं भुवनं जजान बुहोः कर्तारमिह यक्षि होतः। अश्वो घृतेन त्मन्या समक्त उपं देवा^२ क्रृतुशः पाथं एतु। वनस्पतिर्देवलोकं प्रजानन्नग्निनां हव्या स्वादितानि वक्षत्। प्रजापते स्तपसा वावृधानः सद्यो जातो दधिषे यज्ञमग्ने। स्वाहाकृतेन हविषां पुरोगा याहि

साध्या हुविरदन्तु देवाः॥ (५९)

अुग्रिष्ठां वामश्चो द्विचंत्वारिःशत्त्वा॥४॥

[११]

सावित्रिणि व्यृद्धमुक्ताम् देवस्य खनति कूरं वारुणः सुसभिरकंविशत्या पुर्विन् ह स्म समिद्धो अञ्जनेकादश॥११॥

सावित्रिण्युक्ताम् कूरं वारुणः पुशवः स्युन् ह स्म नवंपञ्चाशत्॥५९॥

सावित्रिणि हुविरदन्तु देवाः॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥५-१॥

generated on November 29, 2025